

PATRIMONI MOBLE I ENTORN LOCAL

Josep Montesinos i Martínez

Dpt. Història de l'Art, Universitat de València

El Patrimoni Cultural d'una localitat és una riquesa que ens mostra no sols un passat i un present, sinó que la seua identificació, estudi, conservació i posada en valor són una oportunitat per al desenvolupament local. La democratització de la cultura ha suposat no sols l'accés d'àmplies capes de la població a ella, sinó que la seua correcta gestió origina jaciments d'ocupació, fonts de riquesa en les societats avançades i per això augment en la qualitat de vida dels ciutadans i les col·lectivitats.

1. EL PATRIMONI I LA SEUA REGULACIÓ

Aquest ric patrimoni ha de ser preservat, en eixe sentit la normativa legal actual compta amb un context jurídic específic per a la seua salvaguarda. En concret, el nostre marc legal de referència es definix en la Llei de Patrimoni Cultural Valencià, modificada en alguns dels seus articulats en 2004¹. A nivell estatal l'ordenació de referència és la Llei de Patrimoni Històric Espanyol de 1985². La concepció del Patrimoni, la seua identificació, defensa i conservació ha tingut una evolució des de les primeres normatives fins a les actuals lleis comentades, i si bé en aquestes pàgines no traçarem les línies evolutives en la concepció del Patrimoni, cal resumir que cada societat, cada moment històric definix la seua relació amb el passat, amb l'art, es planteja què i com vol conservar-ho³.

En aquest sentit els Béns Mobles s'identifiquen com una d'eixes tres categories del Patrimoni i són susceptibles de la seua protecció per mitjà de les normatives abans citades⁴. Està constituït per béns de valor històric, artístic, arqueològic,

¹ Llei de Patrimoni Cultural Valencià, 4/1998, d'11 de juny, DOGV. Núm. 249, de 24 de juny, 1998; Llei 7/2004 de 19 d'octubre de la Generalitat Valenciana, de Modificació de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià (DOGV, Núm. 4.867, 21-10-2004).

² Ley 16/1985 de 25 de junio, BOE de 29 de junio.

³ Álvarez Álvarez, J.L. 1989; Morales, A. 1996.

⁴ Preàmbul, Llei de Patrimoni Cultural Valencià, 4/1998, d'11 de juny, DOGV, Núm. 249, de 24 de juny, 1998; Llei 7/2004 de 19 d'octubre de la Generalitat Valenciana, de Modificació de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià (DOGV, Núm. 4.867, 21-10-2004).

paleontològic, documental, bibliogràfic, científic, tècnic o de qualsevol altra naturalesa cultural. La mateixa llei planteja l'ampli d'aquest concepte moble, incloent aquelles novetats científiques i tecnològiques en contínua evolució. La Unesco a la Conferència General de les Nacions Unides va definir, delimitar i fer recomanacions per a la seua protecció d'aquest patrimoni moble⁵.

Aquest Patrimoni Moble s'incrementa permanentment en les societats dinàmiques com la nostra, i per això necessiten la contínua identificació, estudi i protecció. Una ferramenta de treball quant a la protecció del patrimoni és l'inventari del mateix. Identificar, estudiar, conèixer per a salvaguardar⁶. Tant la Llei de Patrimoni Històric Espanyol com la Llei de Patrimoni Cultural Valencià plantegen la realització de l'inventari d'aquests béns⁷. La funció de l'Inventari passa per la identificació, documentació sistemàtica i l'aplicació de mesures de protecció.

La inclusió dels béns mobles d'interés cultural en l'inventari General del Patrimoni Cultural Valencià requereix d'incòcació d'expedient. No obstant també hi haurà altres que encara que no declarats d'interés cultural siguen propu significatius; ací és on l'entorn local adquirix una importància capital. Dins d'aquest inventari s'inclouran aquells objectes de valor cultural rellevant que estiguen incorporats a un immoble⁸. Eixa primera identificació és clau per a la seua protecció. La construcció del catàleg és lenta, laboriosa i necessita visions interdisciplinàries; en la nostra Comunitat Autònoma hi ha l'anomenat Sistema Valencià d'Inventaris, dependent de la Conselleria de Cultura, Direcció General de Patrimoni. Entre els seus apartats compta amb les normes d'ompliment SVI, les normes de Béns Mobles, els requisits per a l'execució i formularis d'assistència tècnica⁹.

Els Béns Mobles poden ser declarats individualment, com a col·lecció o com a fons de museus i col·leccions museogràfiques¹⁰. Aquesta declaració es realitzarà

⁵ Conferència General de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura, en la seua 20ª reunió en París, del 24 d'octubre al 28 de novembre, 1978. <http://portal.unesco.org/es>.

⁶ *Catalogación del Patrimonio Histórico*, AAVV, 1996.

⁷ *Article 15. Objecte i contingut de l'inventari. 1. Es crea l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià, adscrit a la conselleria competent en matèria de cultura, com a instrument unitari de protecció dels béns mobles, immobles i immaterials del patrimoni cultural els valors dels quals hagen de ser especialment preservats i coneguts.* Llei 7/2004 de 19 d'octubre de la Generalitat, de Modificació de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià [2004/10667] (DOGV – Núm. 4.867, 21-10-2004).

⁸ *Article 38. b) Es preservarà la integritat de l'immoble i no s'autoritzarà la separació de cap de les parts essencials ni dels elements que li són consubstancials. Els béns mobles vinculats com pertinences o accessoris a un immoble declarat d'interés cultural no podran ser separats de l'immoble a què pertanyen, excepte en benefici de la pròpia protecció i de la difusió pública i sempre amb autorització de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Reglamentàriament es determinaran les condicions d'aquests trasllats que asseguren el compliment dels fins que els justifiquen.* LLEI 7/2004 de 19 d'octubre de la Generalitat, de Modificació de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià [2004/10667] (DOGV – Núm. 4.867, 21-10-2004).

⁹ Sistema Valencià d'Inventaris, <http://www.cult.gva.es/dgpa/>.

¹⁰ Museus i col·leccions museogràfiques de la Comunitat Valenciana, <http://www.cult.gva.es/dgpa/museus/conmusprincipal.asp>.

per Decret de la Generalitat, a proposta de la consergeria competent en matèria de cultura, sense perjudici del que disposa l'article 6 de la Llei de Patrimoni Històric Espanyol respecte als béns adscrits a serveis públics gestionats per l'administració de l'estat o que formen part del patrimoni nacional.

Respecte al seu ús i conservació la llei valenciana desenvolupa l'article 41, que regula el tractament del bé, la seua conservació, projectes d'intervenció, professionals que hi intervenen en la conservació, condicionants d'ús del bé. També s'ha desenvolupat un apartat d'infraccions per tal de penar el mal ús, destrucció, i la resta d'accions negatives que es puguen realitzar sobre els Béns Culturals¹¹.

2. EL PATRIMONI MOBLE VALENCIÀ I LA LOCALITAT

La riquesa històrica del nostre país ve des de la presència humana des del Paleolític fins el nostre dies. Amb això la producció de Béns Mobles abraça milers d'anys, diversitat de cultures, tipologies i estils, en suma un cabal històric i artístic de primera magnitud.

Els elements mobles del Patrimoni són de fràgil conservació, necessiten un seguiment i manteniment per a una correcta preservació. Actuacions en què es necessiten especialistes amb una correcta formació. Un atent treball per aquesta conservació requereix de¹²:

- una conservació preventiva.
- un manteniment adequat al Bé, des de la seua exposició, ús, una atenta restauració.
- una actuació interdisciplinària sobre el Bé. Des dels tècnics que dissenyen, participen, implementen la seua conservació preventiva (Historiadors de l'Art, Conservadors de Museus i Patrimoni, Tècnics de manteniment...), fins als restauradors. Naturalment tots ells amb una formació específica¹³.
- el Bé ha de mostrar-se a la societat, que és la que ha de gaudir d'aquest Patrimoni.
- tot això requereix de recursos econòmics i humans, que partiquen de la societat (esfera pública), però també de l'entorn privat (fundacions, empreses, particulars).

Tots els apartats anteriors són importants, però el primer d'ells la conservació preventiva és fonamental, ja que aporta i permet els aspectes següents:

- coneixement científic del Bé.
- accions dirigides a l'eliminació dels riscos de deteriorament del mateix.
- accions dirigides al fre dels riscos de deteriorament.
- mesures de manteniment del Bé.

¹¹ 17. Article 97, y Sanciones Article 99.

¹² Alonso López, M.J. 1997.

¹³ Cap el nou *Espai Europeu d'Educació Superior*, cal l'anàlisi de les necessitats formatives, a través del disseny dels Graus, i especialment dels Postgraus (Màsters), per a cobrir aquest perfil professional de present i de futur.

En l'apartat d'intervenció directa, restauració, cal ser summament cuidadós amb l'actuació, donada la fragilitat dels Béns Mobles. La varietat d'aquests fa que cada actuació siga específica i necessite així mateix d'una visió interdisciplinar¹⁴.

Els objectes del passat i del present ens donen testimoni de la continuïtat de la col·lectivitat. tot grup humà té quelcom que conservar, quelcom que recordar, quelcom que transmetre. Aquests objectes tenen:

- Un valor d'ús. És la dimensió utilitària de l'objecte històric.
- Un valor formal. Alguns d'aquests objectes són apreciats per l'atracció que desperten en els sentits, pel plaer que proporciona en raó de la forma, el color o altres qualitats sensibles, i pel mèrit que representen en la seua realització. Seria l'objecte artístic.
- Un valor simbolicosignificatiu. Referit a la consideració que es té dels objectes del passat, en tant que són vehicles d'alguna forma de relació entre les persones i societats que els van produir i els seus actuals receptors. Tot objecte és portador de missatges i de relacions complexes entre el passat i el present.

L'objecte opera com a símbol i és al mateix temps l'element físic d'una abstracció que anomenem passat. Però aquests objectes no tenen un significat únic, sinó múltiple segons el temps, l'espai, el receptor. L'evocació de l'objecte, la seua riquesa i informació ens ho mostra les paraules de M. Sherman:

Quan analitzem un objecte com un artefacte històric, juntament a un detingut examen científic no podem evitar sostraure'ns al catàleg sencer de mites, històries, convencions, creences i dades que ens balla pel cap o que hem après en els llibres. Quan contemplem un objecte com una relíquia, requerim a l'objecte en qüestió que ens evoque emocions, esdeveniments i idees que ens proporcionen una imatge de la comunitat que hi ha darrere de l'objecte i el lloc que ocupava aquest objecte en la mateixa¹⁵.

Una de les excuses utilitzades darrerament per actuar sobre aquest Patrimoni Moble, ha estat la realització de grans exposicions temporals¹⁶. Per a la connexió de les mateixes s'ha vist la necessitat de realitzar restauracions de les peces a exposar. Està bé eixes visions del Patrimoni, però no cal perdre de vista que el Patrimoni Moble necessita d'una contínua atenció i programes de conservació periòdics i prioritzats. Així mateix, els mitjans de comunicació es fan eco en els últims temps amb prou freqüència de notícies al voltant de la conservació del patrimoni, l'interés social queda reflectit a eixos mitjans de comunicació¹⁷.

¹⁴ Beck, J. – Daley, M. 1997.

¹⁵ Sherman, M. 1989.

¹⁶ Calvo, A. 1997.

¹⁷ AAVV 1998, *Patrimoni i mitjans de comunicació*.

3. CAP A UN PROJECTE LOCAL DE PROTECCIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI. LA RENDIBILITAT DEL PATRIMONI

Les entitats locals deuen, i poden, ser protagonistes de la conservació i difusió del patrimoni historicoartístic. Els béns de propietat municipal han de ser inventariats, estudiats, conservats, difosos. Hem assistit a una preocupació per part dels Municipis per a dotar-se, a través de subvencions, d'equipaments culturals de nou encuny (cases de la cultura per exemple); no obstant moltes vegades s'obliden i abandonen els vestigis de la seua pròpia cultura (cases de camp, camins històrics, castells, arquitectura local, objectes de la cultura rural...). Aquest treball des del municipi a més de la identificació d'eixe Patrimoni, permet la presa de consciència ciutadana sobre el tema, a més d'afavorir una gestió dels mateixos.

El treball des de l'entorn local ens permet:

- Realització del catàleg local.
- Identificació d'obres fins ara ignorades.
- Estudi del nivell de conservació del Patrimoni Local.
- Projectes de restauració d'aquells elements que ho requerisquen.
- Difusió del béns locals.

A l'hora de realitzar eixe catàleg local és necesari coordinar-se amb el Servei de Patrimoni de la Comunitat Autònoma, per tal d'articular l'estudi en una base de catalogació uniforme. Les entitats locals solen tindre inventariat aquells elements del Patrimoni que es consideren "monuments", però es descuida aquells que no s'identifiquen com històrics o artístics.

El projecte de l'estudi local ha de seguir unes pautes, una metodologia d'acció¹⁸, a través d'una escala proposada:

- Estudi previ de la documentació administrativa, jurídica, patrimonial dels béns existents en l'entorn local. Anàlisi de fons i bibliografia.
- Una vegada realitzada la primera aproximació general, disseny i quantificació de l'objecte d'estudi. Això ens aportarà una primera visió sobre la problemàtica a analitzar.
 - Fixació del Pla d'Actuación sobre:
 - Béns Mobles.
 - Béns immobles.
 - Patrimoni Immaterial.

En aquest Pla es concretarà una fitxa catalogràfica, adaptada a la diversitat tipològica.

Respecte al Béns Mobles, motiu d'aquest article, es podrien identificar entre d'altres:

¹⁸ Lorenzo, F.A., 1998.

- Elements integrats, a vegades, en l'Arquitectura.
 - Escultura.
 - Pintura mural
 - Sepulcres.
 - Creus.
 - Escuts.
 - Elements arqueològics descontextualitzats.
- Obra gràfica.
 - Pintura.
 - Gravat.
 - Dibuix.
- Documentació.
 - Cartografia.
- Documents.
 - Fotografia.
- Mobiliari.
 - Mobles en general.
 - Rellotges.
- Medalles i monedes.
- Ceràmica.
 - Objectes de taula.
 - Objectes de treball.
 - Escultura ceràmica.
 - Teulellet decorat.
- Armes.
- Indumentària.
 - Vestimenta popular.
 - Religiosa.
 - Militar.
 - Objectes d'adorn.
- Altres.

Aquesta Administració Local és la responsable més propera al Patrimoni Rural, hauria de ser la primera interessada en la seua identificació, conservació, restauració, posada en valor. En primer lloc caldrà inventariar i treballar el béns de propietat municipal, però també hi haurà altres de particulars i de les diverses institucions locals, com ara:

- Museu local.
- Parròquia.
- Convent.
- Altres institucions de l'Església Catòlica.
- Cooperatives.

- Associacions Musicals.
- Entitats Culturals.
- Fundacions.
- ...

Es tracta de l'articulació de projectes interdisciplinars, en el que els diversos professionals actuen de forma coordinada: historiadors de l'art, historiadors, geògrafs, restauradors, gestors del Patrimoni, tècnics en difusió i exposició, tot dins d'un projecte assumit per la institució (visió política).

La identificació d'aquest ric patrimoni local, moble, immoble, immaterial, permet de vegades la detecció d'elements a conservar, rehabilitar, posar en valor. Entre d'altres experiències la nostra universitat realitza una sèrie d'actuacions sobre el Patrimoni en concret els "Cursos d'Estiu de Recuperació d'Artesanies Tradicionals en el Medi Rural"¹⁹ ha suposat que al llarg de 15 anys desenes d'estudiants, restauradors i llicenciats, a través d'accions concretes sobre eixe Patrimoni Rural ha possibilitat la recuperació de nombrosos espais²⁰. Així mateix, a vegades, els Museus locals han estat l'excusa per a eixe començament en la catalogació local. La xarxa d'eixos museus en els nostres comarques s'ha anat estenent en l'espai i el temps, no obstant això moltes vegades ho difícil no és la creació d'aquests espais sinó el seu manteniment i aprofitament. Es fa necessària la dinamització d'aquests espais com un element de proximitat al Patrimoni Local, com el mitjà d'identificació, com la difusió significativa d'aquest Patrimoni, des del propi medi que li conferix sentit.

Es tracta d'identificar, estudiar, conservar, per a difondre. És necessari fer arribar el Patrimoni als ciutadans; en primer lloc als qui viuen en eixe entorn local, però també a la resta dels ciutadans i visitants. En última instància qualsevol acció de difusió és un acte de comunicació i d'educació. I en eixe sentit l'entorn local és un recurs educatiu de primera magnitud. Es pot i s'ha d'ensenyar a través del Patrimoni, això permet la consecució d'objectius de tipus conceptual, procedimental i actitudinal; però això dins d'una visió d'Educació Ambiental²¹: ensenyar a través del medi, però per a tornar a eixe medi en forma d'acció positiva. Transmetre una informació als ciutadans, però per a crear consciència: el Patrimoni com a objecte últim del procés educatiu²².

Perquè a més, el Patrimoni es rendible. Es té la idea, entre els ciutadans, que

¹⁹ Desde la Historia del Arte. Sobre el Patrimonio Cultural Valenciano. Búsqueda de una identidad, 2003.

²⁰ S'ha actuat en localitats como La Yesa, Navarrés, Aras de los Olmos, Valencia, Chulilla, Alpuente, Titaguas, Murla, Castell de Castells, Benigembla, Chera, Zarra, Teresa de Cofrentes, Llíria, Tollós, Pedralba, Benissivà, Tuéjar, Estivella, Castelló, Sumacàrcer. I en altres localitats de diferents comunitats autònomes, Manzanera, Mora de Rábielos i Cabra de Mora en Teruel, Garaballa en Cuenca.

²¹ Montesinos, J. 1993.

²² Educació en un sentit ample del terme, l'ésser humà com a subjecte i objecte educatiu durant tota la seua vida.

les actuacions sobre el Patrimoni, la investigació, la conservació és quelcom car i moltes vegades es visualitza com una dilapidació de fons públics. En part aquesta opinió ve per una manca d'informació cap el Patrimoni Local, en altres ocasions perquè les nostres autoritats a vegades abusen d'una visió espectacular del Patrimoni i de la Cultura, que actua de forma puntual i grandiloqüent en una acció concreta però sense continuïtat i perspectiva de futur.

Vivim, doncs, en un entorn ric en història, en restes materials i immaterials, que conformen un extraordinari Patrimoni Cultural, i la bona gestió d'aquesta riquesa no sol conserva sinó que és rendible, tant des del punt de vista social, com cultural i econòmic. Aquest Patrimoni té una dimensió estètica, artística i de memòria, però també econòmica. L'aproximació, identificació, conservació i difusió del Patrimoni articula i possibilita jaciments d'ocupació, ja que són necessaris una sèrie de professionals per a l'acció, uns amb formació universitària (historiadors, arqueòlegs, documentalistes...), però també especialistes en artesanies, comerciants, restauradors...

Una bona gestió de Patrimoni pot ser focus de desenvolupament local: turisme rural i cultural, possibilitats hostaleres, restauració, xicotet comerç, artesanía local... El Patrimoni és un capital i per tant proporciona beneficis. La riquesa cultural i patrimonial necessita no sols de l'acció del sector públic, sinó la cooperació amb el privat. Això comporta:

- Noves ocupacions.
- Nous serveis.
- Beneficis directes i indirectes.

L'articulació de projectes cap l'entorn local a través del Patrimoni ha d'entrar dins del concepte de desenvolupament sostenible. Projectes de futur que beneficien el Patrimoni, a la ciutadania, que respecten l'entorn i el paisatge, que siguen fonts de riquesa, que col·laboren cap unes formes de vida i treball de qualitat. No sols recuperem el passat, sinó que treballem per al nostre present i futur.

BIBLIOGRAFIA D'APROXIMACIÓ

- AAVV (1989-90), *El mundo de las Antigüedades*, 36 vol. Barcelona.
- AAVV. (1996), *Catalogación del Patrimonio Histórico*, Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, Junta de Andalucía, Sevilla.
- AAVV (1998), *Patrimoni i mitjans de comunicació*, Cons. Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana.
- AAVV. (2003), *Por Amor al Arte. Desde la Historia del Arte. Sobre el Patrimonio Cultural Valenciano. Búsqueda de una identidad*, Valencia.
- ALONSO LÓPEZ, M.J. (1997), Conocer para conservar, conservar para conocer, en IGLESIAS, J.M. (ed.), *Cursos sobre el patrimonio histórico. Actas de los VII cursos monográficos sobre el patrimonio histórico*, Universidad de Cantabria, Reinosa, pp. 157-172.
- ÁLVAREZ ÁLVAREZ, J.L. (1989), *Estudios sobre el patrimonio histórico español*, Civitas, Madrid.

- BALLART, J. (1997), *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*, Ariel, Barcelona.
- BALLART, J. ET ALII (2001), *Gestión del patrimonio cultural*, Ariel.
- BAUDRY, M.-T. (1978), *La sculpture: méthode et vocabulaire*, Impr. Nationaux, París.
- BAUDRY, M.-T. (1981), *Système descriptif peinture*, Ministère de la Culture et de la Communication, París.
- BAUDRY, M.-T. ET LEROY-BEAULIEAN, S. (1981), *Système descriptif sculpture*, Ministère de la Culture et de la Communication, París.
- BECK, J.M. – DALEY, M. (1997), *La restauración de obras de arte*, Serbal, Barcelona.
- BONET CORREA, A. (1987), *Historia de las Artes Aplicadas e industriales en España*, Madrid.
- CALVO, A. (1997), *Conservación y restauración. Materiales, técnicas y procedimientos, de la A a la Z*, Serbal, Barcelona.
- CALVO, A. (2001): Conservación en exposiciones temporales: ¡las obras de arte están vivas!, en IGLESIAS GIL, J.M. (ed.) (2001), *Cursos sobre el patrimonio histórico 5*, Universidad de Cantabria, Reinosa.
- CARRETERO PÉREZ, A. ET ALII (1996), *Normalización documental de museos: elementos para una aplicación informática de gestión museográfica*, Ministerio de Educación y Cultura, Madrid.
- Categories for the Description of Works of Art*, Coll. Art Association / The Getty Inform. Inst, s.d. Manual del usuario, trad. De L.Ángel, Centro de Documentación Bienes Patrimoniales, DIBAM, 1997.
- CORTI, L. (1999), *I beni culturali e la loro catalogazione*, Paravia, Turín.
- DUDLEY, D.H. ET ALII (1979), *Museum registration methods*, American Ass. Of Museums, Washington.
- FELIU FRANCH, J. (2002), *Conservar el devenir: en torno al patrimonio cultural valenciano*, Universitas 10, Universitat Jaime I, Castelló.
- FERNÁNDEZ ARENAS, J. (1996), *Introducción a la conservación del patrimonio y técnicas artísticas*, Ariel, Barcelona.
- GARCÍA ESCUDERO, P. – PENDAS GARCÍA, B. (1987), *El nuevo régimen jurídico del patrimonio histórico español*, Ministerio de Cultura, Madrid.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, I.M. (1999), *La conservación preventiva y la exposición de objetos y obras de arte*, Murcia.
- GONZÁLEZ VARAS, I. (1999), *Conservación de bienes culturales. Teoría, historia, principios y normas*, Cátedra, Madrid.
- HERNÁNDEZ HERÁNDEZ, F. (1995), *Manual de museología*, Síntesis, Madrid.
- HERNÁNDEZ HERÁNDEZ, F. (2002), *El patrimonio cultural: la memoria recuperada*, Trea.
- IGLESIAS GIL, J.M. (ed.) (2001), *Cursos sobre el patrimonio histórico 5*, Universidad de Cantabria, Reinosa.
- LÓPEZ BELTRÁN DE HEREDIA, A.M. (1999), *La ley valenciana de Patrimonio Cultural*, Tirant lo Blanch, Valencia.
- LORENZO VILLAMOR, F.A. (1998), Los bienes culturales y los inventarios de bienes de entidades locales: el caso de Bizkaia, *Historia del Arte y Bienes Culturales*, Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, Granada, pp. 32-36.
- MALTESE, C. (1981), *Las técnicas artísticas*, Cátedra, Madrid.

- MARÍN TORRES, M.T. (2002), *Historia de la documentación museológica: la gestión de la memoria artística*, Trea, Gijón.
- MARTOS DÍAZ, A. (1975), *Restauración y conservación del arte pictórico*, Arte y Restau-ro S.A., Madrid.
- MONTESINOS I MARTÍNEZ, J. (1993), *El entorno local como recurso educativo*. Colec-ción Educación y Municipio, Diputació de València.
- MORALES, A.J. (1996), *Patrimonio histórico-artístico. Conservación de bienes culturales*, Historia 16, Madrid.
- MORÁN TURINA, M. – CHECA CREMADES, F. (1985), *El coleccionismo en España: de la cámara de maravillas a la galería de pinturas*, Cátedra, Madrid.
- NEGRI ARNOLDI, F. (2001), *Il catalogo dei beni culturali e ambientali: principi e tecni-che di indagine*, Carocci, Roma.
- PEARCE, S. (1992), *Museums, objects and collections. A cultural Study*, Washington, D.C., Smithsonian Institution Press.
- PEREDA ALONSO, A. (1981), Los inventarios del Patrimonio Histórico Artístico Español, *Análisis e Investigaciones* nº. 9.
- PEREDA ALONSO, A. (1983), La protección y regulación del patrimonio mobiliario, en *50 años de protección del patrimonio histórico-artístico, 1933-1983*, Ministerio de Cul-tura, Madrid.
- Reglas de catalogación*, Ministerio de Cultura, Madrid, 2 vols., 1988.
- RIVIÈRE, G.H. (1993), *La Museología*, Akal.
- SHERMAN, M. (1989), Artifacts as Historical Objects, *History News*, 44 (2), Narshville, Tenn, AASLH, pp. 26 ss.
- TUSELL GÓMEZ, J. (coord.) (2001), *Los museos y la conservación del patrimonio*, Fun-dación Argentaria, Madrid.

Algunes adreces d'interés:

Llei de Patrimoni Valencia-

<http://www.cult.gva.es/dgpa/leydepatrimonio.htm>

Patrimoni Cultural Valencià, Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana-

<http://www.cult.gva.es/dgpa/>

La Luz de las Imágenes, Segorbe-

<http://www.laluzdelasimagenes.com/valencia/portada.htm>

Biblioteca Valenciana-

http://bval.cult.gva.es/screens/biblioteca_val.html

Dirección General de Patrimonio, Patrimonio Mueble, Comunidad de Madrid-

http://www.madrid.org/dgpha/bienes_muebles/introduccion.htm

Sobre restauración:

ICCROM. Centro internacional para el estudio de la preservación y restauración de Bienes Culturales.

<http://www.iccrom.org/>

CoOL. Conservation on Line. Página realizada por el departamento de Archivos, Bibliotecas y Museos de la Universidad de Stanford.

<http://palimpsest.stanford.edu/>

The Getty Conservation Institute

http://www.getty.edu/redirect/redirect_gci_home.html

Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico

<http://www.juntadeandalucia.es/cultura/iaph/>

United Kingdom Institute for Conservation of Historic and Artistic Works

<http://www.ukic.org.uk/>

International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works

<http://www.conservation-ireland.org/>

SFIIC. International Institute of Conservation.

<http://www.sfiic.asso.fr/>

Figura 1: Pàgina Web, Sistema Valencià d'Inventaris. <http://www.cult.gva.es/dgpa/>.

	MINISTERIO DE CULTURA	PATRIMONIO HISTORICO ESPAÑOL	DIRECCION GENERAL DE BELLAS ARTES Y ARCHIVOS SUBDIRECCION GENERAL DE PROTECCION DEL PATRIMONIO HISTORICO
--	-----------------------	------------------------------	---

<p>0. IDENTIFICACION INFORMATICA</p> <p>010. Número de referencia</p> <p>020. Número de identificación</p> <p>030. Fecha significativa</p> <p>750. Otros números (número de la Comunidad Autónoma) ...</p> <p>1. TITULO O DENOMINACION</p> <p>235. Denominación principal: Título</p> <p>235. Objeto</p> <p>236. Denominación accesoria: Título</p> <p>236. Objeto</p> <p>2. DESCRIPCION</p> <p>430. Técnica</p> <p>431. Materia</p> <p>462. Medidas</p> <p>255. Tipología</p> <p>3. LOCALIZACION</p> <p>321. Comunidad Autónoma</p> <p>322. Provincia</p> <p>324. Municipio</p> <p>325. Entidad Local Menor</p> <p>326. Isla</p> <p>Ubicación</p> <p>332. Edificio</p> <p>333. Entidad</p> <p>334. Dirección</p> <p>335. Localización</p>	<div style="border: 1px solid black; width: 150px; height: 150px; margin: 0 auto; display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <p>(FOTOGRAFIA)</p> </div>
--	---

Figura 2: Fitxa Patrimoni Històric Espanyol.

Figura 3: Qualitats de l'objecte (a partir de PEARCE, 1992).

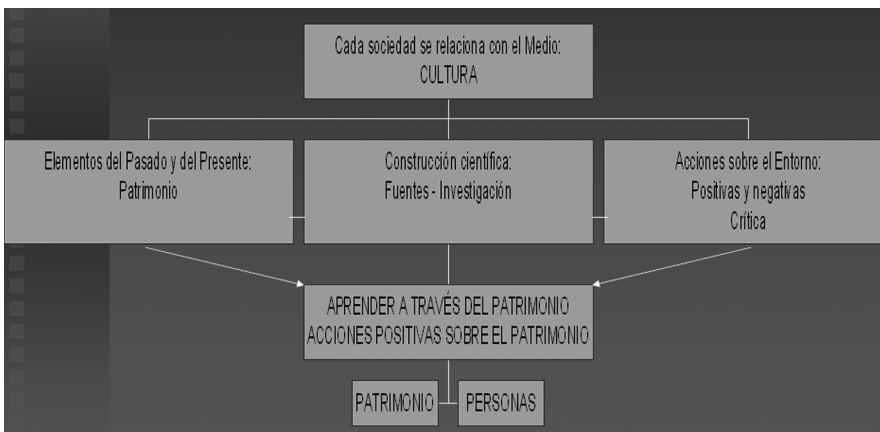

Figura 4: Patrimoni a través del concepte d'Educació Ambiental.

